

nem térő alkalmat jelentett, s Nagy Olga és Vöö Gabriella eléggé nem méltányolható érdeme, hogy minderre idejében figyelték fel, és tették tudományos elemzés tárgyává.

A kevéske pontatlanság vagy hiányosság közül is megemlítenék azonban néhányat: így Benedek Elek gyűjteménye (1894—1896) még nincs százéves (17.); Arnold van Gennep a helyes alak (34.); nem ártott volna megmagyarázni, kik azok a *regecányok* (26.) és hasonló apróságok.

Úgy látszik, hiába jár el az idő a folk-

lór felett, csúcsai a változó felhőkön túl érnek, állják a különféle viharokat. Korunk meggyorsult fejlődésével párhuzamosan fordul mind fokozottabb érdeklődés a folklór felé, mely az emberiség normális gyermekkorába visz bennünket, amikor még egyszerűbb eszközökkel fejlődött ki ember és ember, ember és természet viszonya. Termékei annyira emberiek és általánosak, mint a klasszikus alkotások. A folklór példa és mérték, mint a homéroszi eposzok is, míg csak ember él a földön, és megmarad az érdeklődés a művészetek iránt.

Katona Imre

Költőiség és pontosság

Hasonlóképpen az iparhoz, mely ott válik felnőtté, mikor egyaránt gyárt repülőgépet, teherautót és motorcsónakot, egy irodalom nagykorúsága is ott kezdődik, ahol már nemcsak a regény nem behozatali cikk, hanem az interjú-könyv sem az, sem pedig a napló és olvasónapló, vagy a műhelyforgács- és vallo-más-gyűjtemény meg az úti tünődés. Egyszóval, mikor egy irodalom elég érettnek és magabiztosnak érzi magát, van mersze kerésgélni a mondandói számára megfelelőbb formák között: a *számára* legkényelmesebb műfajalakzatokat választja ki, azokat, amelyekben legtermészetesebben érzi magát — és ha nem talál ilyeneket, akkor készít magának: kilép konfekciókorszakából, és méretre, testre szabott, önnön ízlése által alakított műfajokba öltözik. Így keletkeznek azután a meghatározhatatlan, általában hibridnek tartott és két-három szóval körülírt műfajok és műalfajok.

Bálint Tibor könyve* lényeges tájéko-zódási pont lesz a romániai magyar irodalom műfaj történései számára. Ez az első könyvünk, ahol az író a belépő vendégnek nem a kész művet nyomja kezébe, hanem leülteti az íróasztala mellé, fiókokat húz ki, magyaráz neki, panaszkodik a rossz embereire, kedvenceiről áradozik, jegyzetfüzeteket lapoz fel, morfondíroz. Az olvasó, aki hallott valamit a szerző jegyzetlapocskás módszeréről s egy nagy vázáról, sajnálkozó tünődéssel kérdezhetné meg: hát nem lehetett volna ennyi érzékletes *gondolatot*,

pompás *szimbólumot*, mesteri *jellemzést*, miegyebet összefogni *egyetlen nagy egységbe*, organikus egészbe összeolvasztani, valaminő Nagy Szintézisbe? Vajon — töpreng az olvasó — nem egy szétszedett, illetve össze sem rakott Regényt tart-e a kezében?

Amennyiben a könyv egésze nem lenne egyértelmű felelet ezekre az aggodalmakra, a szerző a 206. oldalon, Hemingway-ről értekezve, félreérthetetlenül megfogalmazza: „Ha egy író intellektuális tünődéseit, amiket olcsón adna el esszének, mesterségesen konstruált jellemek szájába adja, mivel a regényalakok többet jövedelmeznek, akkor ez lehet jó gazdálkodás, de nem lesz irodalom.“

Így is van. Bálint Tibor rengeteg „témát“ tartalmazó könyve remek szemléltető példája annak a Szentkuthy-gondolatnak, amely szerint téma és kidolgozás nem függenek össze, a témát éppúgy nem lehet kidolgozni, „mint ahogy egy teljesen önmagába húzódó higanygolyóból nem lehet a kínai falat higanyból felépíteni vagy »kidolgozni«: egy vázlat sohasem vonatkozhatik egy későbbi kidolgozásra, minden vázlat öncélú és folytathatatlan. A „téma“ is külön műfaj, a „regény“ is külön műfaj és a kettőnek semmi köze egymáshoz. Ez az, amit nem szabad figyelmen kívül hagynia annak az olvasónak, aki hajlamos lenne azt képzelni, hogy Bálint Tibor most amolyan reszliket, használhatatlan piszkozatlapokat gyűjtött egybe, remélve, hogy a *Zokogó Majom* nagy sikere majd ezeket is feldobja. És akkor még nem is szól-

* Bálint Tibor: Kenyér és gyertyaláng. Arcképek, vallomások, tanulmányok. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1975.

tunk azokról a gyanakvókról, akik nem is az író lustaságában keresik az okot („ha vette volna magának a fáradságot...“), hanem megismételhetetlenségéről és egyszerűségről suttognak. Erősen hálátlan dolog ilyesmit kiadni ilyenkor, értve ezen az új könyv jellegét és a régi sikerét.

Az írásokat szerző vagy kiadó három fejezetcím alá taglalta: *Arcképek a köröm hátán*, *Tördelmes vallomások*, *Az emlékezet állandósága*.

Ezeknek a miniatűr portréknak (*Arcképek a köröm hátán*) a tömörsége, frappáns kifejezőereje visszanyúl Clarendon arcképeig (Clarendon Hampdenről: „Olyan iparkodás és éberség volt benne, hogy semmi sem fárasztotta ki; olyan éleslátás, hogy a legcsalafintákbak sem szedhették rá; olyan személyes bátorság, amely méltó volt a többi legjobb tehetségéhez.“ Falklandról: „Olyan szigorú imádója volt az igazságnak, hogy könnyebben lehetett volna lopásra csábítani, mint képmutatásra.“) — Csak épp Bálint Tibornál az ítélet maga nem közvetlen jelenik meg, hanem áttételes lírai öltözékben; és itt rögtön el kell mondanunk, hogy ezeknek az arcképeknek a költőisége — a műfajban — úgyzólván példa nélkül áll. Adott pillanatban éppen ez gondolkoztatja meg az olvasót: vajon nem pusztá modor-e ez a poézis, nem egyfajta fölvetés, lelkenedező szenvedés — de az írások szépsége eloszlatja az ilyenfajta gyanút, s néhány kevésbé sikerült képtől eltekintve mindenik jellemzés reveláló erejű. (A Hemingway-portré alcíme *Sírfelirat*, ám kérdés, maga Bálint Tibor nem tartaná-e kissé nagyhangúnak, ha az író sírkövén valóban ezt olvasná: „Repültem halak hátán, úsztam vérző szemű bivalyok nyomában, horzoltam lelkemet whiskyvel boro-gattam.“ De ez a kissé hamisnak, erőltetettnek ható hang csak egyszer-kétszer üti meg fülünket.)

A *Tördelmes vallomások* némiképp félrevezető cím, ezek közül a töprengések közül sokat lehetne vallomásnak minősíteni, de tördelmesnek csak néhányat. Kosztolányi és Karinthy honosította meg a magyar irodalomban ezt a műfajt; s aligha lehetne nagyobb dicsőretet lenni Bálint Tibor tünődéseire, mint azt, hogy kiállják a mesterek hasonló írásaival való összevetést.

A hasonlóság sokszor olyan mérvű, hogy még a módszerre is kiterjed; ilyen pl. különböző párhuzamok keresése egy-egy tudományos tétel, megfigyelés s az irodalom vagy művészet valamilyen vonatkozása között. Karinthytól ezt olvasuk: „... még egy szót látok itt, a »költészet« alatt, most veszem észre, apró betűkkel. »Szűznemzés«.

Mi az ördögöt akartam mondani ezzel? Szűznemzés! Ez valami hasonlat lesz. Szűznemzés, ahogy emlékszem rá, entomológiai szakszó, azt a furcsa dolgot jelenti, hogy bizonyos rovarfélék vannak, ahol a hím több, egymás után következő nemzedéket termékenyít meg egyszerre. A megtermékenyített nőténytől csupa nimfa, nő-állat származik, s ezek, hím nélkül, tovább szaporodnak. Öt-hat nemzedék jön így, egymásután, egyre satnyább, gyöngébb, fejletlenebb — ki is pusztulna, ha nem jönne egy újabb hím, mely a fajtát újra megtermékenyíti most, előre, öt-hat nemzedékre.

Akárhogy is van, a költészetre valóban találó ez a hasonlat. Három-négy nemzedék nő fel egy nagy költői egyéniség kultuszában, aki mindent adott — tartalmat és formát, egyszerre megtermékenyítve három-négy költőnemzedéket. A gyöngülés, satnyulás a negyediknél kezd aztán észrevehető módon veszedelmessé válni — hol a tartalom, hol a forma veszteli el életerejét [...].

Holtott a költő hiányzik még, aki új formával, új tartalommal termékenyíti meg a halhatatlan költészetet.“ (*Note-szem*)

Bár minden ilyen összevetés méltánytalan és igazságtalan, idézzük most Bálint Tibor jegyzetét is a témáról — érdemes megfigyelni, hogy veretességben felülmúlja Karinthy szövegét: „Csillagások szerint, ha egy égitest ötvönszer nagyobb a Föld tömegénél, izzásba jő, és önálló fényt bocsát ki a világűrbe. E tudományos szabályon töprengve néha arra a megállapításra jutok, hogy a költőnek is bizonyára félszázszor kell felülmúlnia a mindennapi szóhasználatától kifakított *tehetséget*, hogy saját énjét sugározza szét, s hogy ő legyen a megtermékenyítő és átlényegítő fény, amely nemcsak elkápráztat, de szüntelenül föl is hevít. Ha ez a többszörös súly hiányzik, a költő csak amolyan mellékbolygó marad, akinek az arcán, még ha nem mindenki venné is észre, más égitestek fénye dereng...“ (*A tehetség*)

Ezek a nagy sűrítettségű, magasnyomás-son létrehozott hasonlatok olyan tömörek, áttetszőek, körültaogathatók, egészek, a jelképekben olyan mélyrétegek húzódnak, hogy bizvást kijelenthetjük: ezek a hazai magyar *értekező kispróza*, pigmeus esszé csúcspontjai.

A könyv harmadik része, *Az emlékezet állandósága* olvasónapló, tanulmányok, klasszikusokról és maiakról. Úgy tűnik, a régiékről lényegesebb mondanói, érzékletesebb gondolatai vannak; az olvasót kissé zavarják az író pillanatnyi elfoglaltságai — így például a szerző egyik

novelláirónkról (Panek Zoltánról) annyit mindenféle jót tud mondani, novelláit külön, cím szerint említve, oly behatóan és dicsérőleg elemzi, hogy aztán — mintegy tizenöt oldallal arrébb, egy idősebb író novellái kapcsán — leírja ezeket a (fentiek szerint Panek számára is) pofoncsapásként ható sorokat: „S akkor [...] töprengeni kezdtem: ez a korosztály tud valamit, amit mi gyakran elfelejtünk! S a párhuzam kedvéért mindjárt meg is kíséreltem felidézni néhány novellát, az utóbbi évek néhány jelentősebb írását, de két-három címnél több nem jutott eszembe, bárhogy erőlködtem is.“ Zavaró egyébként a Panekről szóló írásban az az érzékletes hasonlat a 133. oldalon, amelyből kiviláglik, hogy Panek egy-egy érzékeny rajza úgy borzong végig az emberben, „*mintha jeges késlapot szorítanának a gerincéhez.*“ Csak azért nem használ ez a hasonlat Paneknek vagy Gogolnak, kettőjük közül valakinek biztos nem, mivel már a 33. oldalon olvastuk, hogy Gogol örültjének egy kijelentésére „*úgy érzem, mintha hideg késlapot húznának végig a gerincem mentén.*“ Igaz, Weöres is többször fogalmazta meg, méghozzá versekben, azt az igényét az alkotással szemben, hogy „*hátgerincem borzongjon belé.*“

Nietzsche szerint az olvasás egy adott fokon túl: butít, mert leszoktat a gon-

dolkodásról: könnyebb valamit idézni, mint megfogalmazni. (Na tessék, ez is idézet.) Bálint Tibor mer *újrágondolni*, el is meri felejtetni olvasmányait. Közülünk nagyon sokan — hogy Nietzsche-nél maradjunk — inkább Adyt idéztük volna, *A magyar Pimodán V.* részéből, mikor így ír a filozófusról (feltehetően Möbius *Über das Patologische bei Nietzsche* című könyve kapcsán — Möbius viszont német volt): „Nietzschéről azt sütötte ki egy francia orvos, hogy memóriája fogytán, paralízise nőttén lett egyre szédítő mélységek fölött járóbb és újszerűbb a nyelve. [...] A poétában se képesség a nagy távolhelyek játéki áthidalása, az új ige, a bátor szökellés, az ismeretlen ihletek átkölcsönzése.“ Bálint Tibor viszont, mint aki sohasem olvasta a Pimodánt, megírja Hamletről: „... mert csak az eloldozott elmével képes egymás mellé kapcsolni a legtávolabbi szavakat, amelyek egyszerre utalnak a való helyzetre és a valóság fölöttire, s kancsal mivoltukban [...] szélesebb kaput tárnak az értelmezésre.“

Bálint Tibor egy helyen azt írja, feszeng, mikor hallja, hogy *szépen* ír. Nem ez a fontos, mondja, hanem az éles meglátások, halálosan pontos leírások. Így is van. De ezt csak olyasvalaki állíthatja maga elé igényként, aki olyan szépen tud írni, mind Bálint Tibor.

Szőcs Géza

Három új Antenna-könyv

Az 1972-ben indult, kezdetben cím nélküli, majd a kifejező *Antenna* címmel megjelenő sorozat, amely a természettudományi fehér foltokat igyekszik „beszinesíteni“ a romániai magyar közművelődés térképén, a *Korunk* legutóbbi recenziója (1974. 12.) óta újabb kötetekkel gyarapodott, amelyek közül itt hárommal* óhajtok bővebben foglalkozni.

Megfigyelésem szerint a sorozat, általános küldetését tekintve a budapesti Magvető kiadónál megjelenő *Gyorsuló idő*-sorozattal, pontosabban ennek két újabb kötetével (Marx György: *Kimerít-hetetlen anyag*, Szent-Györgyi Albert: *Az élet jellege*) mutat rokonságot, matema-

tikai kötetei pedig a prágai Pedagógiai Könyvkiadó gondozásában cseh nyelven megjelenő „Új irányzatok az iskolai matematikában“ című sorozattal (ennek eddig megjelent két kötete Miloš Jelinek munkája a halmazokról, illetve a relációkról és a függvényekről). Nyilvánvalóan a román tudományos ismeretterjesztő irodalom is kitermelt hasonló sorozatot, esetleg többet is; ezeket azonban lényegükben nem ismerem, csak a romániai magyar lapok recenzióiból tudok egyes kiadványokról.

Az *Antenna*-sorozatban, akárcsak a Dacia Könyvkiadó másik, cím nélküli magyar nyelvű szakkönyv-sorozatában s a Kriterion népszerű *Téka*- és *Korunk Könyvek*-sorozatában, a romániai magyar közművelődés sokoldalúságának, az irodalomközpontság lazulásának számos egészséges jelét vélem felfedezni — amit

* Vasas Samu: *A bionika ma*. Dacia Könyvkiadó, 1974. Boér Lászlóné: *A végtelen halmazokról*. Dacia Könyvkiadó, 1975. Wessely Tibor: *A Bolyai-Lobacsevszki geometria modelljei*. Dacia Könyvkiadó, 1975.